

Z OLEŠNICE DO DEŠTNÉHO

Autokarový zájezd do Orlických hor 17. února 2007

S týdenním odstupem se vracíme do našeho nejbližšího pohoří, Orlických hor, tentokrát na jejich severní konec. Pro běžkaře se tím otvírá možnost projet si méně známé, ale neméně půvabné trasy směrem k centrální části pohoří, po nichž jsme se na lyžích pohybovali naposledy při zájezdech Jirky Tintéry: po české straně 3. března 2001 a 15. února 2003, Polskem 5. ledna 2002. Sjezdařům se opět nabízí areál v Deštném, kde je **šest vleků a nová sedačková lanovka**. (Další informace o zimním středisku na <http://www.destne.info>.) Pro všechny účastníky je zajištěna prohlídka **Uzova mechanického betléma** v Olešnici (viz zde na druhé straně) - vstupné 5 a 15 Kč.

Všichni členové KČT jsou na zájezdu úrazově pojištěni prostřednictvím KČT pouze při pěší nebo lyžařské turistice. Mimo to jsou všichni účastníci zájezdu (i nečlenové) pojištěni prostřednictvím ČSTV při všech turistických a sportovních aktivitách, tj. i při sjezdovém lyžování a snowboardingu.

Odjezd: 7.30 z parkoviště u ZS, podle místa bydliště lze (bez nutnosti domluvy) nastupovat na zastávkách MHD (ČSAD) na Karlovině, na rychlodráze, Na Drážce, na Dubině, v Sezemicích, v Býšti apod. Předpokládaný příjezd do Olešnice okolo 9. hodiny.

Dopravcem je firma Connex, autokar bude označen TK SYNTHESIA: OLEŠNICE v O. h.

Doporučuje se **mapa KČT 1:50.000 č. 27 „Orlické hory“** (dotisk 2002 nebo 3. vydání 2005).

Zájezd je zařazen do Kalendáře turistických akcí 2007 oblasti KČT Pardubický kraj.

Kilometráže úseků běžeckých tras:

1. Z náměstí v Olešnici cyklotrasou 4035 kolem chaty Číhalky k hraničnímu přechodu, doprava cyklotrasou 4071 („Knížecí cesta“) úbočím Vrchmezí na rozc. nad Ruským údolím = 11,2 km
2. Z náměstí v Olešnici zpočátku po M značce a bez zn. Ruským údolím na rozcestí = 4,4 km
3. Z rozcestí nad Ruským údolím cyklotrasou 4071 na Polomské sedlo = 3,8 km
4. Polomské sedlo - po Č značce a odbočce na Vrchmezí (1084 m) = 1,7 km
5. Polomské sedlo - po Č značce (a stopou vpravo) na Masarykovu chatu na Šerlichu = 3,6 km
6. Polomské sedlo - Grunwaldský most - Šerlišský Mlýn (restaurace) = 2,4 km
7. Polomské sedlo - Sedloňovský Černý kříž - bunkrovkou a loukami k chatě „Na staré cestě“ - po Ž značce a doprava přes lávku na parkoviště busů v Deštném = 8,2 km
8. Masarykova chata na Šerlichu - po M značce Šerlišský Mlýn = 2,0 km
9. Masarykova ch. na Šerlichu - V. Deštná (kiosek HS) - Pod Jelenkou - Luisino Údolí - Nad sv. Matoušem - parkoviště v Deštném = 11,8 km; s odb. na vrchol V. Deštné (1115 m) = 12,4 km
10. Šerlišský Mlýn - po Z zn. Zákoutí - po silnici na parkoviště busů v Deštném = 4,4 km

Návrhy a přibližné délky přejezdů (všechny začínají v Olešnici a končí na parkovišti busů pod vleky Marta II):

A Olešnice - Číhalka - Polomské s. - Masarykova ch. - V. Deštná vrchol - Luisino Údolí - parkoviště Deštné = **31 km**; se zájždou na Vrchmezí = **34,4 km**

B Olešnice - Číhalka - rozc. nad Ruským úd. - Sedloňovský Černý kříž - parkoviště Deštné = **21,8 km**

C Olešnice - Číhalka - pod Polomským s. - Grunwaldský most - Šerlišský Mlýn - Zákoutí - parkoviště Deštné = **21,6 km**

D Olešnice - Ruské údolí - Polomské s. - Masarykova ch. - V. Deštná rozc. - Luisino Údolí - park. Deštné = **23,6 km**

E Olešnice - Ruské údolí - Polomské s. - Masarykova ch. - Šerlišský Mlýn - Zákoutí - parkoviště Deštné = **18,2 km**

F Olešnice - Ruské údolí - rozc. nad Ruským úd. - Sedloňovský Černý kříž - parkoviště Deštné = **15 km**

G Olešnice - Ruské údolí - pod Polomským sedlem - Šerlišský Mlýn - Zákoutí - parkoviště Deštné = **14,8 km**

Užitečné telefonní číslo: Horská služba Deštné - pohotovost: 602 385 555

Odjezd autokaru z parkoviště v Deštném v 16.45; předpokládaný návrat do Pardubic po 18. hodině, podle potřeb účastníků rozvoz přes Polabiny.

Příjemný den v dobré partě přeje

Olešnice v Orlických horách vznikla v jedenáctém století při soumarské stezce z východních Čech do Kladska. Poloha osady při potoce chráněná okolními kopci byla výhodná i pro strážce hranic. Nejstarší písemnou památkou o Olešnici je zápis z 11. června 1354, který je uložen v archivu pražského hradu v první knize konfirmační. Na městečko byla Olešnice povýšena roku 1607 císařem Rudolfem II. s udělením obecního znaku.

Kromě množství soch umístěných po celém území obce jsou největšími pamětihodnostmi lovecký zámek ze 17. století, kostel sv. Maří Magdalény a Utzův mechanický betlém. Ten je umístěn v budově obecního úřadu - radnici. Otevřeno je ve středu od 15.30 do 17.30, v sobotu od 9.00 do 12.00. Možnost návštěvy mimo uvedenou návštěvní dobu po domluvě s průvodcem p. Milošem Vlčkem, tel. 494 660 226. (Trvání prohlídky asi 20 minut.)

Utzův betlém a jeho tvůrce

Josef Utz se narodil 29. 9. 1896 v Horní Olešnici, jeho rodiče Jan a Arnoštka zde vlastnili nevelkou, zhruba pětihektarovou usedlost. Josef patřil mezi nejstarší ze sedmi sourozenců. Měl pět sester a bratra: Františku, Annu, Jana, Fridu, Marii a Týnu. V roce 1902 začal navštěvovat Olešnickou obecnou školu. Po osmi letech povinné školní docházky ovlivnila jeho další život velká náhoda: v sousedství Utzových stál starodávný mlýn. V roce 1910 bylo vodní dílo přebudováno na elektrárnu. Pro mladého Josefa byly nové stroje a zařízení vyrábějící tajemnou sílu obrovským magnetem. Záhy také zjistil, že se elektrický proud dá využít i na jiné účely než na svícení. Neváhal a již před první světovou válkou si nechal v rodičovském domě instalovat dva tkalcovské stavy poháněné elektrickými motory. Vždyť ještě nedosáhl zletilosti a už pracoval na nejmodernějším zařízení v širokém okolí. Brzy přišla válka, která tkalcovskému řemeslu vůbec nepřála a většinu tkalcoven umlčela. Další zpráva pochází z poloviny 20. let. Josef tehdy opravil malou tkalcovničku v Horní Olešnici se čtyřmi stavy poháněnými přímo vodou. Působil zde až do roku 1933 a během této doby se zřejmě také oženil. Manželka Marie rozená Matějová pocházela z nedalekého Polomu.

Konec slibného rozvoje drobných tkalcoven ukončila světová hospodářská krize. V této době si manželé Utzovi koupili budovu, kde si zřídili byt a tkalcovnu s osmi stavy. Ale ani v nové budově se tkalcování příliš nedařilo a doléhala na ně hospodářská krize. Někdy v této neveselé době zřejmě začal Josef Utz spřádat plány na sestavení velkého mechanického betléma. Je možné, že v této práci hledal nějaký únik od smutné reality - tkalcování příliš nevynášelo a jeho manželství stále zůstávalo bezdětné. O inspiraci v té době nebyla nouze. Dostí velký, ale zřejmě mechanický betlém měli v olešnickém mlýně u Černých již v době Utzova dětství.

Svůj betlém začal hotovit v prvním patře svého domu. Místnost byla vybavena transmisí - Utz tedy neměl problémy s pohonem betléma a se zkouškami celého mechanismu. Ke stavbě přistupoval s rozvahou a veškeré své nápady nosil v hlavě, tudíž se nedochovala žádná dokumentace. Poměrně primitivními prvky mistrně zvládl přenos rotačního, posuvného i kyvného pohybu do jemných a citlivě řešených viditelných částí betléma. Místem příliš nešetřil, půdorys této konstrukce činil zhruba pět krát dva metry. Poblíž zadního trámu běží po celé délce betléma jeho základní pohonná součást, kovový transmisní hřídel začínající dřevěnou řemenicí. Tento princip Utz "opsal" z obvyklého uspořádání tehdejších výrobních prostorů a zřejmě i použil díly tovární výroby určené pro tkalcovské či jiné výrobní stroje. Výsledkem je neobvykle robustní část s mohutnými železnými šnekovými převody a kulíčkovými ložisky působícími v betlému trochu neobvykle. Transmise pohání prostřednictvím hřidel a dalších dřevěných řemenic dva horizontálně obíhající kožené řemeny s nanýťovanými kovovými trny. Jde o pohon "daráků", postav kráčejších k ústřednímu prostoru betléma, které Utz pojal natolik specifickým způsobem, že jsou považovány za nejtypičtější jeho práce. Utz chtěl "trumfnout" konkurenci a rozhodl se, že jeho daráci budou skutečně kráčet. Nepojedou strnule na páse, jako bylo obvyklé u jiných tvůrců, jeho postavy budou hýbat hlavou, rukama i nohama, dokonce se v některých případech budou i vzájemně přibližovat či vzdalovat. Prostě vytvoří dokonalou iluzi průvodu přicházejícího oslavovat narození Ježíška.

Aby se figury mohly pohybovat, je každá umístěna na samostatném čtyřkolovém vozíku s jednou nápravou se tvaru dvojdielného klikového hřídele. Pákový mechanismus převádí otáčení hřídele při pohybu vozíku vpřed na kyvný pohyb nohou postavy. Není to nijak snadné a nejjednodušší "darák" nemá méně než třicet součástí. U nejsložitějších dochovaných uskupení je počet dílů asi dvojnásobný. Sta a sta součástí a dílků musel Utz zhotovit jenom pro tento průvod. Bohužel jsou mnohé zajímavé a atraktivní části souboru dnes ztraceny, zůstalo pouze dvaatřicet funkčních vozíků. Plně obsazení obou pásů jich přitom vyžaduje třicet šest. Ústřední části betléma, jesličky, Utz pojal velkoryse, bez bázně se pustil do řešení tohoto mechanického oříšku, korunovaného asi nej kvalitnějším řezbářským provedením postav. Tradiční scéna se svatou rodinou, domácími zvířaty v podání a třemi pastýři vítajícími novorozeně je oživena více než desítkou pohyblivých dílů jednotlivých figur. Navíc se autorovi podařilo vložit do této konstrukce malou lahůdku - mechanismus gramofonu se dvěma talíři a přenoskou, která střídavě přehrávala první a druhou desku. Tady Utz asi dosáhl vrcholu svého umu a konstrukční odvahy, došel k místu, kterým dal zřetelně najevo své schopnosti. Možná by dokázal víc, ale nebylo mu souzeno, aby celé dílo dokončil. Zcela náhle, uprostřed práce se stal obětí tragické nehody. V osudovou sobotu v listopadu 1944 cosi potřeboval uříznout na cirkulárce, řezaný špalek se však vymrštil a zasáhl jej do hlavy. Na následky zranění Utz zemřel a betlém zůstal rozpracovaný tak, jak jej opustil. Funkční jesličky a dva proudy daráků s exoticky vyhlížejícími kulisami ještě několik let těšily oči mnohých zvaných i nezvaných příchozích. Bohužel zcela pustá zůstala horní etáž betléma a bez pohybu zřejmě setrvala i stupňovitá krajina připravovaná pro zasazení mnoha drobných statických a pohyblivých figur. Hrob na olešnickém hřbitově, ve kterém spočinuly ostatky Josefa Utze, ještě dýchal čerstvou hlinou, když nadešla doba, která změnila takřka vše, co se změnit dalo. Květnový konec války v sudetských obcích radikálně změnil dosavadní běh života.

Betlém se stal národním majetkem spolu s tkalcovnou a se vším, co se v ní nacházelo. Majetek byl přidělen národnímu správci. Marie Utzová nadále bydlela v domě se svou matkou, po jejíž smrti v roce 1951 se u Marie začala projevovat dlouho potlačovaná duševní nemoc. Marie Utzová zemřela v březnu roku 1953, když před tím odkázala majetek své pražské sestře Růžence Vlčkové.

Olešnická tkalcovna s betlémem osiřela a stala se, tak jako desítky podobných opuštěných stavení ve vesnici, předmětem zájmu nevídaných návštěvníků. Paní Vlčková někdy v té době vyhledala Klárovy, své známé, kteří jako jedni z mála starousedlíků zůstali v Olešnici, a požádala je o úschovu betléma. Tak se rozebraný betlém dostal do stodoly a paní Vlčková hledala způsob, jak s ním naložit. Na podzim roku 1967 byl převezen do rychnovského Okresního muzea, kde v depozitáři přečkal bezmála třicet let. Jeho cesta k návratu začala až po roce 1990, kdy se spojeným úsilím rodiny Vlčkovy, olešnické kronikářky paní Lemfeldové, ředitelky rychnovského muzea paní Mgr. Ivany Krejčí a pracovníků muzea vrátil zpět do místa, kde byl vytvořen. Znovu sestavený a provozuschopný Utzův betlém byl zpřístupněn veřejnosti v neděli 30. dubna 2000 u příležitosti olešnického majálesu.

(<http://www.olesnice.net/nove/kultura/utz.php>)